

НА ФОКУС – ВИСШЕТО СТОПАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ ВЪВ ВАРНА (1920 – 1945)

Русев, Ив. (2020). *Висшето търговско училище – Варна (1920 – 1945) и началото на висшето икономическо образование в България*. Варна: Издателство „Наука и икономика“, с. 1–261. ISBN 978-954-21-1026-2

Асен Кожухаров

Висше военноморско училище „Никола Йонков Вапцаров“

От началото на текущия век са направени сериозни опити да се освети историята на висшето ни образование. Не изостават в това отношение и онази част от изследователите, които са си поставили за задача да изяснят белите петна в историята на българското висше икономическо образование. Новата книга на професор Иван Русев (Roussev, 2020) е част от този процес.

Историята на Висшето търговско училище – Варна, е била предмет на научни публикации в миналия век (Todorova, 1995). Отделни нейни аспекти са докладвани още преди началото на Втората световна война. Но последната книга на този етап осветява най-пълно всички страни от битието на първото висше икономическо учебно заведение в историята на българското образование.

Авторът на монографията е изявен изследовател на стопанската ни история и историята на стопанското образование в България, с многочислени научни публикации. Част от тях след известно преосмисляне и редактиране стават съставна част на разглежданата книга.

Самата монография се състои от шест глави, които третираат тематично на практика целия спектър от проблеми при изследване на едно учебно заведение. Главите, по реда на тяхната номерация, са озаглавени, както следва:



Предпоставки и условия за появата на висшето икономическо образование в България;

Градът, институцията инициатор, предшестващият опит на търговско-образователното поприще;

Създаване и институционално устройство на Висшето търговско училище във Варна (1920 – 1945);

Учебна дейност на Висшето търговско училище – постигането на една плавна еволюция;

Преподавателите и техните научни постижения. Изданията на Училището;

Студентите на Висшето търговско училище.

Така очертаните тематични направления са добре разработени и анализирани. Книгата почерпва сведения както от предшестващи публикации по темата, така и от съсредоточена работа във фондовете на *Държавния териториален архив – Варна*, и *Централния държавен архив – София*. Последното прави разработката особено ценна и очертава приносните моменти в нея от гледна точка на новостите, разкрити в архивните фондове.

Авторът е погледнал на проблема достатъчно широко, без да се ограничава в простото излагане на фактите по създаването, функционирането и развитието на Училището. Той съпоставя различни страни на Висшето търговско училище (ВТУ) със Свободния университет и Свищовската академия, и дори със Софийския университет. В книгата е поставен проблемно въпросът за това кое е първото икономическо висше учебно заведение в България, и достатъчно убедително е доказано първенството на Висшето търговско училище. Палмата на първенството се оспорва от *Университета за национално и световно стопанство* (УНСС), наследник на *Свободния университет* в София, като дори в съвременните изследвания неправилно се твърди, че УНСС е второто висше учебно заведение в България след Софийски университет (Veleva, 2016). Следва да се напомни, че всъщност второто висше учебно заведение по реда на появяване в България е *Военната академия*, която е основана с този статут през 1912 г. (Petrov, 2004), т.е. осем години преди *Свободния университет* в София. Авторът на монографията обръща особено внимание на произхода на модела на обучение на ВТУ, на това как е избран този модел, което насочва изследователския му поглед към задграничните висши икономически учебни заведения. Тази част на книгата се фокусира върху методите на изследване на сравнителното образование (Bizhkov, Popov, 1999: 84). В резултат е установено, че изборът на основателите на ВТУ пада върху германския модел за изграждане на висше стопанско училище (Roussev, 2020: 46 – 47).

След края на Първата световна война, когато отношенията ни с бившия съюзник охлаждат, очевидно това е ход, който е продиктуван от сериозни прагматични съображения. И тук следва да се подчертае, че невинаги и не във

всичко това е изборът във висшето образование в Царство България. Изобщо, за да се разбере до каква степен по това време може да са разнопосочни предпочитанията, е добре да се сравни с други образователни системи в пристанищния град Варна. И това най-логично води до съпоставката с морското и военноморско образование, съответно с избора на академичните администратори на *Морска учебна част*, появила се през 1912 г. И стопанската, и военноморската образователна структура във Варна към 1920 г. възприемат идеята, че е назрял моментът на ръководните кадри да се даде висше образование. Но в *Морската учебна част* подлагат на обоснована критика германския военноморски образователен модел във Военноморското училище „Мюрвик“ и възприемат модела за обучение в Морския корпус в Петербург (Руска империя, т.е. възприемат модела на обучение на доскорошния противник в приключилата война) за даване на висше специално военноморско образование за офицерите както за военния, така и за търговския флот. В резултат на което в най-пълнен вид този модел е възпроизведен в *Корабоначалническите курсове* в периода 1925 – 1927 г. и 1928 – 1931 г., но първата диплома за висше военноморско образование е издадена още след края на предходния курс, през 1920 г. Терминът „курс“ не бива да подвежда. По условията на Ньойския договор на победена България е разрешено да има само едно Военно училище, което е в София и е висше учебно заведение от 1923 г. Затова останалите структури на военното висше образование мимикрират под прикритието на термина „курс“ и това е съществено различие с висшето стопанско образование в България.

Проследява се още един паралел между двете образователни структури във Варна, тъй като пристанищният град е един от центровете на Бялата емиграция в България. Доколкото през 1920 г. предстои изграждането на структури на висшето образование, естествено, на фокуса на вниманието както на стопанските, така и на военноморските академични администратори е научният и педагогическият потенциал на емигрантите. И те се възползват от него в значителна степен. В историята на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“ има поне шест белоемигранти, които стават преподаватели, при това Александър Левков и Константин Давидов са увековечени и на *Алеята на преподавателя* в централната сграда на Училището. При ВТУ, както се вижда от книгата на проф. Русев, ситуацията е сходна. В историята на този университет влизат със своите приноси професорите Наум В. Долинский (Krastev, 2010: 61) и Оскар Андерсон (Roussev, 2020: 129).

В монографията няма специално отделена глава за белоемигрантите и изобщо за чужденците, които преподават във ВТУ, но те се срещат в текста достатъчно често, което само по себе си свидетелства, че са се вписали в учебния процес и далеч неслучайно са назначени на щат. Професор Русев, на места обобщавайки предходните изследвания (Penchev, 2016), е извел техните приноси както в организирането и провеждането на учебния процес, така и по отношение на научните изследвания в стопанската сфера.

На постиженията на художествено-творческия, научен, преподавателски и технически потенциал на белоемигрантите в България са посветени научни конференции, книги (Bukasova-Bogoslova, 2009: 97), справочници (Krastev, 2010; Tsonev, 2001: 171), дисертации (Dimov, 2016) и множество отделни статии и доклади (Tzonev, 2007). Всички те подчертават огромния им многоаспектен принос за развитието на страната. И като правило в тях се избягва споменаването на сериозни проблеми в преподаването. На това място книгата на професор Русев съществено се отличава от общата тенденция, доколкото той отбелязва някои противоречия, които се проследяват и в другите учебни заведения в България. От една страна, студентите в подготовката си в средния курс не са изучавали руски език, или ако има такива, то това е рядкост. Във ВТУ се изучават немски, френски, английски и дори италиански език, но не и руски. Или казано по друг начин, руският език не е включен в учебния план на ВТУ, но част от лекциите се преподават на руски език от белоемигрантите. И когато в лекциите се налага да се осмислят сложни икономически категории, от практиката става ясно, че българите не знаят и не разбират руския език *по рождение*. И излизат от лекционната зала. Оказва се също така, че от една страна, във ВТУ е избран германският модел на висшето икономическо образование, но от друга – белоемигрантите „споделят опита от Икономическото отделение на Санктпетербургския политехнически институт“ (Roussev, 2020: 129).

Ще е коректно да се отбележи, че не само езикът е бариера между студентите и техните задгранични професори. Белоемигрантите по принцип се държат обособено, вкл. в свои религиозни общности, крайно трудно се поддават на увещания да приемат българско поданство, запазвайки своя „нансеновски“ паспорт. Историята е съхранила спомен за един такъв екстремален случай с капитан първи ранг Страшимир Панделиев Кисимов (син на известния политически деятел Пандели Кисимов – българин по рождение, капитан първи ранг от *Руския императорски флот*, сражавал се на страната на Бялото движение и след разгрома му е „емигрирал“ в България), който, живеейки в Карлово до смъртта си през 1932 г., запазва руското поданство. Или казано по друг начин, той е българин, който предпочита да остане емигрант в собствената си родина. Причината за този странен феномен е особеност, която обичайно не се споменава в изследванията. Елитът на белоемигрантите, към които причисляваме и професорите на ВТУ, като правило са дворяни. По руските закони, придобивайки научна степен „доктор“, преподавателят придобива статус на „потомствен дворянин“ (Andreev, 2015) с всички полагащи се привилегии. Подобна е ситуацията с тези (както е в случая с Кисимов), които са произведени в чин „капитан първи ранг“. В България по Конституция няма съсловия и при приемане на българско поданство дворянинът губи своя привилегирован статус.

Руските преподаватели, като правило, са монархисти или най-малкото изповядват консервативни убеждения, което и спуска бариера в отношенията им с мнозинството на ляво настроените студенти във ВТУ. А политическото противостоене в българското общество през този период често приема радикални форми. Тази особеност в живота на Университета също така е отразена в достатъчна степен не само с данни за протеклите събития, но и с анализ на причините за студентските стачки, влиянието на политическите течения в студентските среди и обособените на тази основа студентски съюзи (Roussev, 2020: 208).

Посочените грапавини в отношенията авторът не се поколебава да изведе в монографията, което контрастира с предходните изследвания на историята на Университета.

В заключение трябва да се подчертаят важните приноси моменти в новата книга на професор Русев: тя не само е познавателна, но и с важна аналитична част, свързана със сравнителното образование на посочения от автора етап на развитието на висшето стопанско образование в България. Тя очевидно прекрива границите на обичайната университетска история и дава нужната широта за възприятие на картината на висшето стопанско образование в периода 1920 – 1945 година. Едно достойно издание за отбелязване на вековната история на *Икономическия университет – Варна*, което препоръчвам на всяка научна библиотека и на всеки изследовател на висшето образование в България.

REFERENCES

- Andreev, A. (2015). The Beginnings of the Academic Degrees System in Russia in the Early 19th Century. *St Tikhons University Review. Series History. Russian Church History*, 62(1), p. 62 – 89.
- Bizhkov, G., Popov, N. (1999). *Sravnitelno obrazovanie*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [In Bulgarian].
- Bukasova-Bogoslovova, S. (2009). *Ruskata sleda vyv Varna*. Varna: MS OOD [In Bulgarian].
- Dimov, T. A. (2016). *Russian émigrés at Varna 1919 – 1947*. Veliko Tarnovo: st. Cyril and st. Methodius university [In Bulgarian].
- Krastev, D. (2010). *Russkie v Bolgarii. Iubilejnyj informacionnyj al'manah Russkogo zarubezh'ia v Bolgarii 1877 – 2007 gg*. Plovdiv: Vion LTD.
- Penchev, P. (2016). *Ot periferiia kym poluperiferiia. Naum Dolinski v istoriyata na bylgarskata ikonomicheska misyl*. Varna: Ikonicheski universitet Varna [In Bulgarian].
- Petrov, T. (2004). Syzdavane i nachalna dejnost na Voenna akademiia. *Vezni*, No. S, p. 23 – 28 [In Bulgarian].

- Roussev, Iv. (2020). *The Higher School of Commerce – Varna (1920 – 1945) and the Beginnings of Higher Education in Economics in Bulgaria*. Varna: Nauka i iekonomika.
- Rozhkov, S. (2006). *Ruska emigraciia v Bylgariia 1878–2006. Bibliografski ukazatel*. Sofia: Ruski akademichen syiuz v Bylgariia [In Bulgarian].
- Todorova, A. et al. (1995). *Almanah na Ikonomicheskiya universitet Varna 1981 – 1994*. Varna: UI Ikonomicheski universitet – Varna [In Bulgarian].
- Tsonev, M. (2001). *Dejtsi na Bylgarskoto inzhenerno-arhitekturno druzhestvo: 1893-1949*. Sofia: Prof. Marin Drinov [In Bulgarian].
- Tzonev, M. (2007). Prinosyt na ruskite emigranti za nauchnotehnicheskoto razvitie na Bylgariia mezhdu dve svetovni vojni. In: *Istoriia na naukata i tehnikata v Bylgariia. Iubilejna sesiia. 50 godini Nacionalen poritehnicheski muzej*. Sofia [In Bulgarian].
- Veleva, L. (2016). The Free University And The Slavic Scientific Cooperation (1920 – 1940). *Istoricheski Pregled (Historical Review)*. 72, (1 – 2), 98 – 107 [In Bulgarian].

FOCUS ON THE HIGHER ECONOMIC EDUCATION IN VARNA (1920 – 1945)

Roussev, Iv. (2020). *The Higher School of Commerce – Varna (1920 – 1945) and the Beginnings of Higher Education in Economics in Bulgaria*. Varna: Nauka i iekonomika, p. 1 – 261. ISBN 978-954-21-1026-2

✉ **Dr. Asen Kozhukharov, Assoc. Prof.**

Researcher ID: D-7842-2012

ORCID ID: 0000-0001-7979-3063

Nikola Vaptsarov Naval Academy
Varna, Bulgaria

E-mail: robert77@naval-acad.bg